

дені до експлуатації і оснащені сучасним приладдям основні навчальні корпуси та лабораторії, читальні зали; відкрито два нові факультети – нинішні психолого-педагогічний і технологій та дизайну. Вже завойовували популярність щойно створені художні колективи: народний хор «Калина», хорова капела, ансамбль народного танцю «Весна» та бального танцю «Грація». Скільки залюблених в українську пісню й танець, в красу класичного мистецтва педагогів вийшло (і нині виходить) із них і пішло передавати цю залюбленість своїм учням, полічити не в змозі ніхто, але їх – тисячі по всій Полтавщині й Україні, і за це особлива шана Іванові Андрійовичу.

Краса, стиль – у всьому: від інтер'єрів до одягу студентів. Костюми з краватками у хлопців, ошатні сукні помірної довжини в дівчат. Заборона на яскраву косметику. Постійна боротьба з тютюнопалінням. Сьогодні можна сказати – суворо, або, навіть, прискіпливо. Проте дисциплінувало, привчало дивитися на себе очима майбутніх учнів, вихо-

увати їх навіть самим своїм виглядом.

Сам наш ректор умів це блискуче. Побоювалися ми його, але любили і пишалися. Коли проходив по коридору, ще (як розумію зараз) зовсім молодий, енергійний, підтягнутий, з пильним поглядом темних очей, неможливо було не замовкнути з повагою. Посміхався рідко, але кожна посмішка запам'ятовувалася. Говорив вагомо, коректно, вмів дібрати дуже точні слова. Досі пам'ятається: «Учитель – це не професія, а спосіб життя»...

Немає видатного діяча, чия діяльність не переживала б болісного періоду перегляду, ревізування, спроб знецінення через багато років, коли певні риси його досвіду забулися, а критики міркують уже переважно на основі вторинних джерел інформації. Проте внесок Івана Андрійовича Зязюна в українську освіту, ми в цьому певні, є таким, що привертатиме увагу ще багатьох поколінь дослідників як потужний ресурс педагогічної науки і практики.

Андрій ТКАЧЕНКО,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогічної майстерності
та менеджменту імені І.А. Зязюна
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка

БІЛЯ ВИТОКІВ АСОЦІЙОВАНОГО МАКАРЕНКОЗНАВСТВА

Ім'я академіка І. Зязюна нерозривно пов'язане з усіма головними вітчизняними і міжнародними подіями останніх десятиліть у галузі макаренкознавства. Масштабність наукового мислення, невгамовний ентузіазм, незламна віра в гуманістичні ідеали завжди відрізняли Івана Андрійовича – людину, яка, пишаючись педагогічним генієм свого видатного земляка, глибоко усвідомлюючи велич і універсальність його ідей, стала фундатором Міжнародної макаренківської асоціації – поважної світової наукової спільноти, що нині вже відзначає свій чвертьвіковий ювілей.

Міжнародна макаренківська асоціація (ММА) – інтернаціональне товариство науковців, яке об'єднує окремих осіб та організації, зацікавлені у дослідженні, пропаганді й творчому впровадженні педагогічної спадщини Антона Семеновича Макаренка. По суті, це творчий, надзвичайно багатомовний колектив однодумців – учених, педагогів-практиків, журналістів, освітніх керівників, пропагандистів спадку видатного педагога 20-го століття. Разом з тим, в образі асоціації макаренкознавців перед нами постає

вельми цікаве сучасне суспільно-педагогічне явище, освітні, культурні та організаційно-наукові засади діяльності якого являють неабияку дослідницьку цінність.

Асоційоване міжнародне макаренкознавство упродовж перших 25 років свого існування лише інколи опинялося в центрі уваги наукових, а більшою мірою – журналістських або суспільно-педагогічних кіл. Крім численних репортажів про заснування ММА (В. Безручко, М. Лебедик, В. Лобурець, В. Омельченко, С. Пустовіт та ін.), поодинокі узагальнення щодо результатів її пошукової та громадської активності, зазвичай, були приурочені до макаренківських ювілейних дат. Одним із перших подібних звітів є матеріал І. Зязюна в часопису "Педагогіка і психологія", що побачив світ до 110-річчя з дня народження А.С. Макаренка (1998); крім того, у 2002 році до 10-річчя створення ММА були опубліковані дві статті одного з її організаторів і багаторічного відповідального секретаря – Л. Крамущенко.

Хоча пройдений макаренківською асоціацією шлях – це перманентний міжнародний науковий діалог, безупинний процес напружених та копітких архівних, бібліотечних по-

шуків, запекла полеміка та самовіддана боротьба за порятунок меморіальних або історико-педагогічних об'єктів, суперечлива й часом доволі ризикована педагогічна практика – але систематичної й достовірної історії цього унікального феномена ми поки що не маємо. Тим паче, потребує свого ретельного дослідження виключно важливий внесок у заснування ММА окремих учених. З огляду на це, своєю метою ми обрали висвітлення ролі в консолідації світового макаренкознавства видатного українського організатора науки академіка Івана Андрійовича Зязюна.

Вважається, що головними передумовами заснування Міжнародної макаренківської асоціації стало налагодження політичного і наукового діалогу між Сходом і Заходом, викликане реформами М. Горбачова, та посилення демократичних процесів у вітчизняній освіті. В цей період прийшло усвідомлення, що взаємні звинувачення в “фальсифікації” та “вульгаризації” спадщини видатного педагога, боротьба за “аутентичного Макаренка” гальмують розвиток наукових досліджень.

Цілком природно, що світове протистояння дослідників справи і долі А.С. Макаренка, яке почалося приблизно ще з кінця 1940-х років, являло собою педагогічне віддзеркалення загальнополітичних обставин доби “холодної війни”. І якщо “східне”, тобто “соціалістичне”, макаренкознавство виступало в цілому єдиним організаційним і політичним табором, то західна школа демонструвала певний не лише національний, але й ідеологічний, релігійний та методологічний плюралізм. Провідні позиції в середовищі “буржуазного” макаренкознавства поступово посів Марбурзький університет, при якому в межах Науково-дослідного центру порівняльної педагогіки, керованого відомим ученим Леонгардом Фрьозе, була заснована лабораторія “Макаренко-Referat” (1968). Її засновники, молоді тоді вчені Гьотц Хілліґ та Зіґфрід Вайтц, пізніше саме й стали найактивнішими учасниками напруженого наукового діалогу між Сходом і Заходом. Змагання за право бути такими собі “довіренними особами” “аутентичного Макаренка” ми можемо часто спостерігати на сторінках педагогічної преси 1970-х – початку 1990-х років.

Проте весь цей час зберігалася об'єктивна необхідність інтеграції наукових зусиль світових учених. Західних дослідників значно обмежувала відірваність від головних джерел макаренкознавчої інформації – радянських архівів, бібліотек, свідків педагогічного подвижництва А.С. Макаренка; соціалістичне ж макаренкознавство переживало штучну ізоляваність від міжнародних тенденцій у вивченні та інтерпретації макаренківської спадщини, здобутків і знахідок, зразків високої наукової культури їхніх західних колег.

Із 1975 року, посівши посаду ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, Іван Андрійович Зязюн опинився в середовищі, географічна і ідейна близькість якого з ім'ям видатного педагога-ре-

форматора упродовж багатьох десятиліть надихала яскраві традиції та різноманітні форми науково-дослідної активності студентського і викладацького колективу. Так, свого часу макаренківський гурток інституту зібрав величезний масив документальних свідочств про життя і діяльність А. Макаренка, розшукав безліч людей, що близько знали його, опублікував унікальні збірки спогадів.

У цей період Іван Андрійович стає активним учасником діалогу із багатьма вітчизняними та закордонними макаренкознавцями, обговорюючи нагальні питання вивчення творчої спадщини Макаренка, прокладаючи шляхи до взаєморозуміння й співпраці. Особливий успіх мали двосторонні зустрічі та семінари з німецькими, польськими, чехословацькими та японськими ученими. Саме тоді, вважаємо, і відбувається усвідомлення І. Зязюном цілісності світового макаренкознавчого процесу, відчуття гострої необхідності об'єднання міжнародних студій. Професор Н. Тарасевич згадувала, з яким нетерпінням чекав ректор виходу з друку чергового тому започаткованого АПН СРСР нового, восьмитомного, видання педагогічних творів А.С. Макаренка і з якою зацікавленістю відразу ж ділився з колегами своїми думками щодо прочитаного. Пізніше саме для реалізації конструктивних макаренківських ідей щодо професійної підготовки майбутнього педагога, з упровадженням яких у практику майже на чотири десятиліття запізнилася радянська освіта, І. Зязюном була ініційована державна програма “Вчитель: школа – педвуз – школа”, що не лише стала точкою відліку історії першої вітчизняної кафедри педагогічної майстерності, але й поклала початок руху кафедр подібного типу в СРСР.

Сильним поштовхом для налагодження міжнародної співпраці стало святкування 100-річчя з дня народження А.С. Макаренка, коли особливо очевидним стає усвідомлення необхідності об'єднання світового макаренкознавства та залишається відкритим лише питання щодо ініціаторів цього процесу. За свідченням професора В. Моргуна, саме в плані заходів щодо святкування ювілею видатного педагога, у підготовці якого І. Зязюном Володимир Федорович разом з ученими Полтавського педінституту В. Лобурцем і В. Пашенком брав участь, уперше була зафіксована ідея створення ММА. Головним елементом зазначеного плану була організація при Полтавському педінституті Науково-дослідної лабораторії А.С. Макаренка (1985), у завдання якої входила розробка наукової біографії видатного педагога, визначення теоретичного і практичного значення його педагогічної системи в програмі “Учитель”, виявлення основних напрямів розвитку і застосування макаренківських ідей щодо підвищення якості навчально-виховного процесу, надання допомоги в дослідно-експериментальній роботі школам Полтавщини, здійснення аналізу закордонного досвіду використання теоретичної спадщини А.С. Макаренка. Хоча в установчих документах лабораторії сприяння об'єднанню світового

макаренкознавства формально не зазначалося, та саме на плечі її працівників було покладено величезну підготовчу роботу щодо цього.

За декілька років проект ММА обговорювався на поважному та представницькому науковому форумі – 6-му міжнародному макаренківському симпозіумі “Сучасний стан і перспективи макаренкознавства”, який проводився 28 квітня – 2 травня 1989 року лабораторією “Makarenko-Referat” у замку Раушхольцхаузен під Марбургом (ФРН), удруге після оломоуцької конференції 1988 року зібравши разом колишніх непримиренних опонентів – науковців з СРСР та Західної Німеччини. Тоді більшість учених не лише позитивно сприйняла ідею об’єднання світового макаренкознавства, але й схвалила утворення підготовчого комітету ММА. Провести ж установчу конференцію асоціації було вирішено в Полтаві як місті, нерозривно пов’язаному з іменем А.С. Макаренка.

Загалом цю масштабну ініціативу підтримали дослідники і педагоги-практики із Азербайджану, Болгарії, Данії, Канади, Китаю, Молдови, Німеччини, Польщі, Росії, США, Угорщини, України, Фінляндії, Франції, Чехословаччини.

Паралельно з підготовкою до заснування ММА відбувалася робота по створенню Радянської макаренківської асоціації. Проекти статутів обох асоціацій було доручено розробити В. Моргуну – тоді ще доценту Полтавського педінституту. Основне ж листування, зустрічі та іншу організаційну роботу щодо створення міжнародної асоціації упродовж декількох років наполегливо проводила полтавська лабораторія А.С. Макаренка.

20–21 листопада 1990 року в інституті відбулося розширене засідання оргкомітету з підготовки установчої конференції ММА, в якому взяли участь відомі макаренкознавці з СРСР, Китаю, Німеччини, Польщі та Чехословаччини.

Створена Міжнародна макаренківська асоціація була на установчій конференції в Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка, що тривала з 23 по 28 вересня 1991 року – був ухвалений статут ММА та її керівні органи, а науково-організаційним центром асоціації визнано Полтавський педінститут. ММА тоді об’єднала як відомі наукові центри (марбурзька лабораторія “Makarenko-Referat”, Науково-дослідна лабораторія А.С. Макаренка Полтавського педінституту), окремі національні групи макаренкознавців (Угорська асоціація Макаренка, польські, українські, російські учені-макаренкознавці), так і багатьох окремих дослідників. Спільним для вчених стало безумовне визнання Макаренка як видатного педагога, який вплинув на світову педагогіку 20-го століття. У зверненні до міжнародної педагогічної громадськості зазначалося, що значущість досвіду Макаренка виходить за рамки діяльності виховних закладів, якими він керував.

Згідно з Уставом ММА, її вищим органом є Загальні збори

представників дійсних членів асоціації; виконавчим органом ММА є Правління, до складу якого входять представники країн-учасниць асоціації. Перший склад Правління ММА був обраний 26 вересня: голова (президент) – дійсний член АПН України М. Ярмаченко, заступники голови (віце-президенти) – М. Библюк (Польща), В. Лобурець (Україна), А. Фролов (Росія), Г. Хілліґ (Німеччина). Членами Правління стали: Х. Расмуссен (Данія), Г. Кубраков (Казахстан), У Ши-ін (Китай), А. Холодюк (Молдова), З. Вайтц, Е. Гюнтер-Шелльхаймер, В. Ліндер (Німеччина), Л. Гордін, С. Невська, В. Опаліхін, І. Яценко (Росія), Р. Едвардс (США), А. Петрікаш (Угорщина), М. Гетманець, І. Зязюн, В. Моргун, Б. Наумов, М. Окса (Україна), Б. Клайдінст (Франція), Л. Пеха (Чехословаччина). У подальшому президентами ММА обиралися: І. Зязюн (1995–1998, Україна), Г. Хілліґ (1998–2002, Німеччина), Т. Корабльова (2002–2014, Росія). Відповідальними секретарями асоціації працювали викладачі Полтавського педуніверситету – Л. Крамущенко (1991–2002) та автор цього матеріалу (2002–2014). До нинішнього складу Правління входять 23 особи: два почесні віце-президенти (А. Фролов, Г. Хілліґ) та по 7 представників України, Росії і далекого зарубіжжя.

Діюче з 2014 по 2018 роки Правління ММА має такий склад: президент – Нікола Січіліані де Куміс (Італія); почесні віце-президенти – Г. Хілліґ (Німеччина), А. Фролов (Росія); віце-президенти – А. Баньято (Італія), Т. Корабльова (Росія), М. Степаненко (Україна), М. Богуславський (Росія), Е. Меттіні (Італія), А. Ткаченко (Україна); члени Правління – О. Абарінов, І. Гавриленко, М. Гриньова, В. Моргун, Л. Науменко (Україна), Д. Григорьев, О. Ілалтдінова, В. Морозов, С. Невська, О. Федосов (Росія), С. Веджетті, М. Боргезе, К. Челла (Італія), Е. Гюнтер-Шелльхаймер (Німеччина). Сьогодні колективними членами ММА є Українська асоціація Антона Макаренка, Італійська та Російська макаренківські асоціації.

Цілі ММА, згідно зі Статутом, згруповані у два умовні блоки. Перший спрямовує діяльність учених на якомога глибше вивчення життя, діяльності і творчої спадщини А.С. Макаренка, що передбачає підготовку повного академічного зібрання праць педагога як основи для їхнього подальшого видання різними мовами, підготовку хроніки життя і творчості Макаренка, а також його наукової біографії.

Другий блок цілей асоціації спрямований на освоєння і розробку макаренківської спадщини у сучасних умовах. Здійснення цього має відбуватися через пропаганду ідей Макаренка, вивчення і розповсюдження його досвіду в різних сферах життя, а також всіляке сприяння освоєнню цього досвіду. Водночас, статут націлює членів асоціації на вивчення, пропаганду і розповсюдження досвіду послідовників А. С. Макаренка, результатів макаренкознавства у країнах-учасницях, розробку актуальних теоретичних і практичних проблем освіти і виховання.

Поряд з цим Статут затверджує і низку принципів моментів діяльності ММА: різноманіття підходів до дослідження і розвитку спадщини Макаренка, співдружність різних галузей і напрямів соціально-гуманітарного знання, історизм і тісний зв'язок із сучасністю.

Вже перші роки діяльності ММА, безпосереднім і активним учасником та куратором якої весь час був І.А. Зязюн, позначилися інтенсифікацією обміну науковою інформацією, збільшенням кількості контактів між ученими, актуалізацією проблем об'єктивації спадщини Макаренка. Аналіз результатів роботи асоційованих учених дали змогу Івану Андрійовичу зробити важливі узагальнення. У 1998 році в часопису "Педагогіка і психологія" він представив загальний огляд тенденцій міжнародного макаренкознавства: 1) розгляд А. С. Макаренка як видатного педагога ХХ ст., чия діяльність і педагогічні погляди виходять за межі 20–30-х років минулого століття та значно вплинули на становлення й розвиток виховних систем у різних країнах; 2) розширення масштабів освоєння спадщини А. Макаренка в часі і просторі завдяки дослідженням її аксіологічних, філософсько-соціологічних, психологічних аспектів; 3) активізація уваги вчених до дослідження внеску Макаренка в розвиток теоретико-методологічних основ педагогіки; 4) сприйняття досвіду Макаренка не лише як історичної цінності, універсальної системи виховання, а й як інструмента вивчення, розуміння нормопричин багатьох проблем сучасного виховання молоді, джерела створення сучасної ефективної системи соціального виховання, яка відповідала б актуальним потребам нашого часу.

Найважливішою формою консолідації вчених асоціація вважає наукові форуми різного рівня представництва. Під егідою ММА проведено низку міжнародних макаренківських конференцій і семінарів, до організації та роботи багатьох з яких долучився І. Зязюн: Полтава (1998, 2002, 2008, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017), Нижній Новгород (1992, 2013), Москва (1993, 1994, 2003, 2008), Волгоград (1996), Варшава (1997), Франкфурт-на-Майні (1998), Будапешт-Фот (1998), Мелітополь (2003), Суми (2013) тощо. З 2003 в Росії відбуваються щорічний Міжнародний конкурс шкіл-господарств імені А. С. Макаренка і Макаренківські читання.

Крім того, членами асоціації реалізовані декілька видавничих проектів: серія "Opuscula Makarenkiana" (1991, 1993–1998, 2000–2003, Марбург), "Makarenko in Ost und West" (1992, 1993, Марбург), "Макаренко на Востоке и Западе" (1994, Нижній Новгород), "Неизвестный Макаренко" (1993, 1994, 1998, 1999, 2009, Москва), "Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания" (2007–2011, 2013–2015, Нижній Новгород), "Макаренко.

Альманах" (2008–2012, Москва) тощо.

Поряд із цим, суттєвим доповненням світової макаренкіани стали два ґрунтовних вітчизняних видання. І. Зязюн, реалізуючи одне із головних завдань ММА – створення наукової біографії А.С. Макаренка – ініціював масштабний науково-дослідний проект із пошуку, вивчення і публікації архівних матеріалів про керовану видатним педагогом колонію, який здійснили полтавські дослідники О. Єрмак, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Тарасевич та автор цієї статті. Результатом їхньої праці стала двотомна монографія "Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах". У архівній частині видання було представлено 135 документів, 80 з яких опубліковано вперше; окрім того, 15 матеріалів, що раніше видавалися в скороченому або спотвореному вигляді, подано максимально автентично. Особливо великий дослідницький інтерес становлять уміщені в книзі 42 авторські тексти самого А. С. Макаренка.

2009 року цей видавничий проект отримав своє логічне продовження. Не припиняючи роботу над пошуком і публікацією архівної спадщини А. С. Макаренка, група полтавських учених, скоординована академіком І. Зязюном, підготувала нову збірку матеріалів про Горьківську колонію, висвітливши тепер уже харківський етап її діяльності. Архівний розділ книги містить 129 документів та матеріалів преси, серед яких 94 публікуються вперше, а 20 уперше представлені автентично. Крім того, 9 з опублікованих документів безпосередньо належать перу А. С. Макаренка.

Зберігаючи закладену свого часу академіком Зязюном організаційну цілісність, сьогодні діяльність ММА включає такі головні напрями, як координація і організація наукових зустрічей, обговорення дослідницької проблематики, презентація макаренкознавчих видавничих проектів, обмін інформацією й літературою, підтримка і консультування відповідних Інтернет-ресурсів, ініціювання й проведення громадсько-педагогічних акцій та меморіальних заходів тощо.

Отже, об'єктивну історію інтеграції світового макаренкознавства неможливо уявити без ініціатив та визначальної організаторської ролі Івана Андрійовича Зязюна; в той же час, і дослідження творчої біографії цього видатного представника української освіти має обов'язково включати надзвичайно цікаву та ще мало вивчену главу про створення Міжнародної макаренківської асоціації. Маловідомими все ще залишаються особисті творчі контакти І. Зязюна з провідними представниками "макаренківського" сегменту світової історико-педагогічної науки, його стосунки з державними та академічними інституціями, характер та зміст яких є принциповим чинником налагодження наукового діалогу із Заходом в останні роки існування Радянського Союзу.